

Maximale onderwijskansen voor elk kind

Een betrokkenheidsonderzoek in je school: wat leer je hier uit?

“Ik denk dat onze leerlingen gelukkiger zijn”, zegt een leerkracht uit Finland (*Klasse*, september 2013). Deze merkwaardige uitspraak doet ons nadenken over ons eigen onderwijs. We nemen allemaal het woord “betrokkenheid” gemakkelijk in de mond. Maar net betrokkenheid doet er werkelijk toe om alle kinderen in ontwikkeling te zetten. Het is de barometer van je school: *wil je weten of er voor iedereen voldoende onderwijskansen zijn en of onderwijs goed is, kijk dan gewoon naar wat er dagdagelijks in de klassen en op school gebeurt en hoe de leerkrachten en het team het aan boord leggen*. Betrokkenheid zorgt immers voor een grotere output bij onze kinderen, waardoor hun zin in leren vergroot en ze met maximale kansen voorbereid worden op het latere leven. Allicht maakt dat van hen gelukkige kinderen.

In dit artikel lichten we dat belang toe vanuit een recent betrokkenheidsonderzoek en bekijken we wat je uit dergelijk onderzoek op jouw school kunt leren.

BETROKKENHEID IS...

- een **bijzondere kwaliteit** van menselijke activiteit,
- die zich laat herkennen aan een **geconcentreerd, aangehouden en tijdvergeten bezig zijn**
- waarbij de persoon
  - zich openstelt, zich gemotiveerd voelt en geboeid is,
  - een **intense mentale activiteit** aan de dag legt,
  - een **grote hoeveelheid energie** vrijmaakt en een **sterke voldoening** ervaart,
- omdat
  - de **activiteit aansluit** bij zijn **exploratiedrang** en **interessepatroon**
  - en zich aan de **grens van zijn individuele mogelijkheden** situeert,
- waardoor **duurzaam leren** plaatsvindt.

Uit “Een procesgerichte aanpak voor 6- tot 12-jarigen in het basisonderwijs” (Laevers & Heylen, 2013)

Waarom focussen op betrokkenheid?

Om de impact op de ontwikkeling van kinderen te meten, proberen we niet de vorderingen in kaart te brengen, want dat doen we via de schoolse resultaten, maar brengen we de betrokkenheid van de leerlingen in kaart. “Als ik in mijn tuin bezig ben, merk ik plots op dat een jonge merel mij regelmatig komt opzoeken. Hij heeft door dat als ik de grond aan het bewerken ben, dat daar wel enig voedsel naar boven komt” (Ferre Laevers). Zo is het ook met betrokkenheid creëren in je klas. Op zoek gaan welke leerkrachtaanpak effectief kan zijn en dus leerwinst oplevert, welke aanpak ‘aanslaat’ bij de leerlingen. De leerstof zo aanbieden dat ze er spontaan noodzakelijk voedsel in zien, dat ze elke keer opnieuw gemotiveerd worden, zin krijgen in leren en in hun ontwikkeling gaan staan.

Met betrokkenheid krijgen we onmiddellijk feedback over de mate waarin een bijgestelde aanpak succes treft. Naast de leeromgeving en daarin de leerkracht, gaan we na wat er zich in de kinderen, ‘de lerenden’, afspeelt terwijl zij in de klas en op school aan de lessen en activiteiten participeren. Hiervoor gaan we op zoek naar de kwaliteit van hun ervaring. Hoe

is het om als leerling in een bepaalde leeromgeving te zitten, of concreet, aan een les of activiteit deel te nemen? Hoe voelt dat? Hoe ervaren ze al die lessen? De betrokkenheidsscores, verkregen met de scanning-techniek vanuit de Leuvense Betrokkenheidsschaal (LBS), geven je een beeld van hoe boeiend een activiteit is geweest. Aanvullend kun je achterhalen welke factoren voor deze activiteit de hoge en lage scores kunnen verklaren. Ligt het specifiek aan het leerjaar, het vakgebied, de activiteit van de leerling of van de leerkracht? Of is het eerder te vinden in de verbale interactie tussen leerkracht en leerling, de werk- en organisatievorm die de leerkracht gebruikt? Of heeft de lesactiviteit of het meetmoment invloed op die gemiddelde betrokkenheidsscores?

Het onderzoek in Aarschot

Drie schooljaren na elkaar werden er telkens gegevens verzameld bij meer dan 600 leerlingen van het eerste tot het zesde leerjaar uit verschillende scholen in Aarschot. Het onderzoek spitst zich toe op de betrokkenheid tijdens een les **wiskunde of taal**. De keuze tussen deze twee vakken en het onderwerp ligt bij de leerkracht van de klas. Per klas worden willekeurig tien kinderen elk gedurende twee minuten individueel geobserveerd. Op basis van een aantal criteria worden de observatiegegevens omgezet in een score van 1 tot 5. Tijdens het onderzoek worden een aantal omgevingsfactoren (vak, voor- of namiddag, activiteit leerkracht en leerling, werkvorm, e.d.) genoteerd. Daarna volgt een korte nabespreking met de leerkracht en worden al een aantal suggesties geformuleerd om de betrokkenheid te verhogen. De scholen krijgen de algemene resultaten en een individueel verslag. In dit verslag staan naast een betrokkenheidsscore voor de school, de gemeten scores per klas. Het is geenszins de bedoeling om vanuit het onderzoek de scholen met elkaar te vergelijken, maar wel binnen het LOP een duidelijk beeld te krijgen van hoever elke school staat binnen dit gegeven. Zo kan er eventueel ook gerichte ondersteuning opgezet worden.

Het **LOKAAL OVERLEG PLATVORM (LOP)** Aarschot heeft een aantal jaren een werking opgezet om **de onderwijskansengelijkheid te vergroten binnen de basisscholen**. Ze hebben gewerkt rond kansarmoede met het project Lopke en zijn zich nadien gaan verdiepen in een positieve benadering via talenten. Leerkrachten zijn enthousiast en scholen spreken van een nieuwe dynamiek. Maar uiteraard wil LOP Aarschot dit **ook objectief kunnen vaststellen**. Daarom wordt jaarlijks **de effecten van de werking** bevestigd

- (1) via **schoolse resultaten** en de cijfers rond zittenblijven,
- (2) via een **interview met alle directies** en
- (3) via een **effectenmeting op betrokkenheid** van de kinderen.

Gemiddelde betrokkenheid

	2011	2012	2013
BTH	3.415	3.365	3.524

Vanuit de stijging van de gemiddelde betrokkenheid van 3.4 naar 3.5 stellen we heel wat inspanningen vast om zoveel mogelijk leerlingen maximale kansen te geven. Een aantal leerkrachten hebben de suggesties die de onderzoekers deden reeds geïntegreerd in hun klaspraktijk. Door opvolging door de directie en het zorgteam wordt zelfs het schoolbeleid inzake kwaliteitsvol onderwijs bijgestuurd.

Meer niveau 3.5 en 4

BTH	% 2011 (n=600)	% 2012 (n=649)	% 2013 (n=633)
1	1,8	4	2,2
1.5	1,8	7,4	1,4
2	11	1,4	4,4
2.5	7,5	8	5,2
3	26	21,9	16,9
3.5	11,7	18,6	24,5
4	19	23,7	33,5
4.5	9	9,9	6,8
5	12,2	5,1	5,1

Binnen de spreiding van de verschillende betrokkenheidsscores neemt het aantal op

niveau 3, 3.5 en 4 in 2012 en 2013 duidelijk toe. Dat is een positieve wending. De inspanningen van de leerkrachten hebben hun effect niet gemist. Als we dit terugkoppelen naar onze doelgroep in het onderzoek zijn we in onze opzet geslaagd: meer onderwijskansen bieden.

Sommige leerjaren scoren minder goed

Leerlingen zijn in 2013 het meest betrokken tijdens activiteiten in het 1ste, 5de en 6de leerjaar, telkens ten opzichte van het 2de, 3de en 4de leerjaar. Enkel in het 4de leerjaar is er een lagere betrokkenheid gemeten tegenover de derde graadsklas. Die verschillen zijn te verklaren vanuit de werk- en/of organisatievormen die de leerkrachten hanteren om de betrokkenheid van hun leerlingen hoog te houden. Zo is het klassikaal werken in die bewuste leerjaren minder aanwezig en wordt deze manier van werken vervangen door actieve werkvormen zoals hoekenwerk in het 1ste leerjaar en zelfstandig of in groep aan een contract werken in de derde graad. Ook vanuit het GOK-beleid kunnen we stellen dat in het 1ste leerjaar nog redelijk wat inspanningen gebeuren, maar dat men vanaf het 2de begint af te haken. In het 5de en 6de leerjaar wordt opnieuw sterk geïnvesteerd in differentiatie waardoor de betrokkenheid opnieuw stijgt. Verder speelt misschien de sociale groei van kinderen van 9-10 jaar een rol waardoor leerlingen in het 2de, 3de en 4de leerjaar in een context van onvoldoende differentiatie minder kansen krijgen in het onderwijs.

Maak in alle leerjaren werk van actieve werkvormen. Bouw daarbij voort op mogelijkheden uit het eerste leerjaar. Ga op zoek naar hoe je je klasgroep kan motiveren en haal via een gedifferentieerde aanpak maximale leerwinst uit je leerlingen. Geef kinderen de nodige autonomie en sluit aan bij hun niveau van zelfsturing.

Klassikaal werken en betrokkenheid

In alle onderzoeksjaren scoren leerlingen tijdens klassikaal onderwijs een lage betrokkenheid. Vooral als de leerkracht een te lange instructie houdt, zien we de kinderen afhaken, op automaat gaan of zelfs met hun eigen activiteit starten. Hun concentratie zakt weg en gaandeweg worden ze inactief. In dat opzicht pleiten we niet voor de afschaffing van de klassikale instructie, maar is het wel noodzakelijk om na te gaan wanneer en voor wie deze instructie daadwerkelijk nog nodig is. Kinderen willen actief bezig zijn. Dat zien we duidelijk in de werkvormen zoals contract- en hoekenwerk, projectwerk en thematisch werken. Ook hierbij werd telkens een opvallend hoge betrokkenheid gemeten. Dit zet zich voort in de manier waarop leerlingen al dan niet met elkaar samenwerken. Als ze in groep of in duo's werken, zijn ze actiever betrokken dan wanneer dit klassikaal gebeurt.

Juf Elke start de wiskundeles vanuit het 4-sporenbeleid. Ze laat de leerlingen de keuze om de instructie van de les al dan niet mee te volgen. Bepaalde leerlingen gaan onmiddellijk aan de slag. Zo maakt Matthias een keuze uit enkele basis- en uitbreidingsoefeningen. De moeilijkheidsgraad van de oefeningen staat immers aan bord. Miranda slaat de oefeningen van de les over en richt zich op het aanbod van de routeplanner®. Zo volgt zij haar eigen leertraject. Een aantal kinderen kiezen toch om de instructie van juf Elke te volgen. In een korte tijdsspanne kunnen zij ook met de oefeningen aan de slag. Als ze vast zitten met een oefening, kunnen ze terecht bij de rekencoachen. Intussen geeft de juf verlengde instructie aan twee kinderen.

Uit "CEGOPracticum: Motiverend onderwijs deel 1: Binnenklasdifferentiatie" (Heylen, Maes, Van Gucht. CEGO Publishers, 2013)

De kinderen van het eerste leerjaar rekenen in verschillende hoeken met een doorschuifstelsel. De activiteiten prikkelen de kinderen duidelijk. Dat zien we aan de hoge betrokkenheid en motivatie. Kinderen genieten werkelijk. Ze helpen elkaar en er wordt ingestoken op hun zelfsturing. Juf Veerle moedigt de kinderen voortdurend aan en legt de verantwoordelijkheid (bv. opruimen en doorschuiven) volledig bij de kinderen. De activiteiten sluiten aan bij hun leefwereld. Er is geen enkel kind zonder echte betrokkenheid gezien. Juf Veerle gebruikt bewust weinig werkblaadjes in het doorschuifstelsel. De groepen zijn samengesteld door aanleunende niveaus. De juf participeert zelf aan het hoekenwerk door mee te spelen in verschillende hoeken. Zo krijgt zij een beeld van de ontwikkeling van elk kind en hoe ze het aanbod moet bijsturen om alle kinderen betrokken te houden.

Wiskunde versus Nederlands versus vakoverschrijdend

Leerlingen zijn meer betrokken bij vakoverschrijdende activiteiten dan bij wiskunde en Nederlands. In 2013 is de betrokkenheid hoger bij wiskunde dan bij Nederlands, maar in 2011 is dit omgekeerd.

Leerlingen vertonen hogere betrokkenheid wanneer ze een open opdracht kunnen uitvoeren en kunnen participeren in een gesprek of activiteit. Meer dan als ze luisteren naar de leerkracht of een instructie volgen en antwoorden op vragen van de leerkracht. Ook als de leerkracht hen ondersteunt, meten we een hogere betrokkenheid dan wanneer de leerkracht de leerlingen bevraagt.

We bekijken in het onderzoek ook de verbale interactie tussen leerkracht en leerling. In 2013 meten we een hogere betrokkenheid als er 'geen interactie' is. Dat is opvallend anders dan in 2011 en 2012. Dan speelde de verbale interactie van de leerkracht wel een duidelijke rol. We verklaren dit vanuit het feit dat veel interactie vervangen werd door individueel en in duo's oefenen, waardoor leerlingen in de eerste plaats elkaar gaan helpen en ondersteunen en pas daarna de hulp van de leerkracht inroepen.

Wat betreft werkvormen scoren leerlingen in alle onderzoeksjaren hoger op betrokkenheid als ze bezig zijn met activiteiten binnen hoeken- of contractwerk en als ze leerstof inoefenen. Vooral hoeken- en contractwerk, waarbinnen de leerlingen aan leerstof uit de verschillende vakonderdelen mogen werken, leveren een hogere leerwinst. Het zelf mogen kiezen en de coöperatieve activiteiten spelen daarin een belangrijke rol. We stellen geen verschillen in betrokkenheid tussen jongens en meisjes en ook niet tussen de meetmomenten voor- en namiddag.

Stop de leerstof niet in vakjes, maar maak verbindingen tussen alles wat kinderen leren. Dat kan in een context van project-, hoeken- of contractwerk waarbij kinderen mee bouwen aan de leerstofinhoud. Waarbij ze zelf mogen kiezen in welke volgorde ze oefeningen maken en hoe ze die leerstof aanpakken (individueel of in duo of groep).

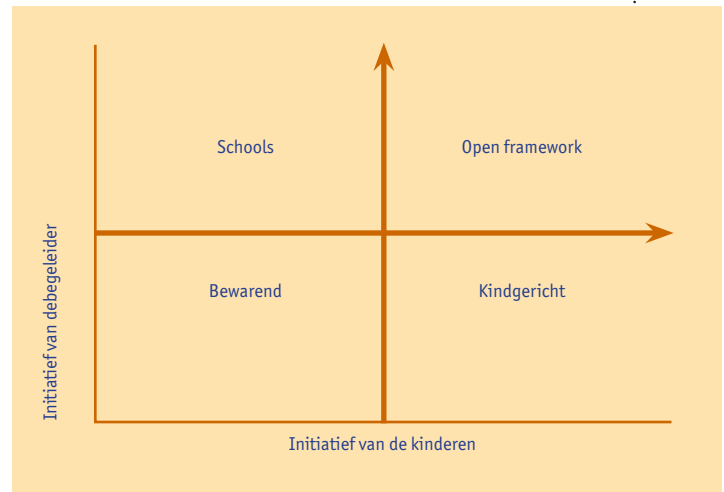
Garantie op betrokkenheid

Dit lijken allemaal technische gegevens, maar deze resultaten geven wel een beeld van hoe je de kwaliteit van het onderwijs kunt veranderen. De aanpakfactoren die hoge betrokkenheid geven kunnen daarbij helpen en enige richting geven. Het organiseren van bijvoorbeeld contractwerk op zich is echter geen garantie voor hoge betrokkenheid. Tijdens het onderzoek stelden we vast dat leerkrachten dergelijke werkvormen opzetten in functie van het onderzoek zelf. Onderzoekers doorprikken dat snel. Die leerkrachten gedragen zich onwennig, net alsof ze plots geen greep meer hebben op hun groep en vallen met deze aanpak door de mand. Ook de kinderen verraden spontaan dat ze de manier van werken niet gewoon zijn. Zo zei een van de leerlingen tijdens het onderzoek: "Juf, wij werken toch nooit in groepjes. Waarom doen wij dat nu wel?"

Ook kan het zijn dat een leerling erg geïnteresseerd is in de leerstof, maar niet betrokken is omdat bijvoorbeeld bepaalde manieren van werken hem niet boeien, of omdat bepaalde stukken leerstof te moeilijk of te gemakkelijk zijn. Het is noodzakelijk dat je op zoek gaat naar de juiste werk- of organisatievorm waarbij de groep waarmee je werkt, hoge betrokkenheid genereert. Als je klasgroep aan het begin van het schooljaar aangeeft dat werken met contracten bijvoorbeeld voor hen uitgeput is en niet meer aanslaat, ga je best samen met hen op zoek naar wat nodig is om actief met de leerstof bezig te zijn. Je moet dus je leerlingen voortdurend meenemen in het organiseren van hun leerproces.

Betrokkenheid verhogen

Om alle leerlingen in alle leerjaren maximaal bij het onderwijs te betrekken, dringen we aan op onderwijs in een open frame model. Bij dit model is er een zeer hoge mate van initiatief van de leerkracht, maar een even hoge van de kinderen. Er wordt een context gecreëerd en er is een voortdurende wisselwerking. Het is een proces waarbij de een de ander beïnvloedt door zijn tussenkomst en de ander daarop reageert en die ene weer beïnvloedt. Dat is het proces wat je in goed onderwijs kunt waarnemen en dat je in alle situaties waar mensen aan de grens van hun mogelijkheden bezig zijn, betrokken bezig zijn, zich ziet afspelen. De betrokkenheidsverhogende factoren, die in het nieuwe basisboek "Een procesgerichte aanpak voor 6- tot 12-jarigen in het basisonderwijs" (Laevers, Heylen. CEGO Publishers, 2013) van 5 naar 7 werden uitgebreid, zijn daarbij een perfecte handleiding.

Zeven betrokkenheidsverhogende factoren

Factor 1: Een positief klasklimaat

Factor 2: Aanpassing aan de mogelijkheden

Factor 3: Werkelijkheidsnabijheid

Factor 4: Activiteit

Factor 5: Expressie

Factor 6: Samen leren

Factor 7: Leerlingeninitiatief

Hoe realiseer je dat? Dat kan enkel via interactie.

1. Ga ieder schooljaar met je klasgroep na **welk soort onderwijs, welke werk- of organisatievorm de beste garantie biedt op hoge betrokkenheid**. Daarbij streef je geen gemiddelde betrokkenheid na, maar ga je op zoek naar de noden die elk individueel kind in je klas aangeeft. Ga in gesprek met je leerlingen: hoe krijg ik jou betrokken en hoe niet? Voor het ene kind kan dat door uitleg krijgen zijn, voor het andere kind ligt dat in samen met andere kinderen iets doen. Laat hen dus participeren in hun leerproces. De leerlingen in dit groeiproces meenemen is noodzakelijk. Zo bouw je voor jezelf een soort van controle in om elk kind maximale kansen te geven.
2. **Geef klassikale instructie de juiste plaats**. Heel wat kinderen hebben die instructie niet meer nodig en kunnen direct met de oefeningen aan de slag. Andere kinderen hebben juist nood aan die extra uitleg door de leerkracht of door een medeleerling.
3. Zorg voor **een sterk coöperatieve context**, waarbinnen kinderen elkaar gaan ondersteunen. Zo breng je je rol als leerkracht op een ander niveau en maak je de bocht van kennisoverdrager naar coach, begeleider.
4. Ga **op zoek naar de talenten** van de kinderen. Hun interesses zijn daarbij het vertrekpunt. Het helpt om hen in hun groei te zetten.
5. Zie **leerkrachten en leerlingen als full partners**. De een is er niet zonder de ander. Zij zijn, hoewel op verschillende wijzen, beiden verantwoordelijk voor proces en resultaat. Een goede match van 'vraag en aanbod' vraagt om actieve leerlingen die hun leraren informeren over wat zij nodig hebben en die terugkoppelen. Het vraagt om leraren die hun leerlingen aanvaarden en verstaan.
6. **Deel good practice met elkaar**. Hospiteer bij elkaar en leer van elkaar.

Een betrokkenheidsonderzoek ook op jouw school, wat levert het op?

In het verleden deed CEGO een grootschalig betrokkenheidsonderzoek in Kent. Ook binnen het GOK-onderzoek (2009) hebben we talrijke onderzoeksresultaten. Onze Duitse collega's zijn vorig schooljaar op vorming geweest in ons centrum om zich te verdiepen in welbevinden en betrokkenheid. Ze vroegen ze zich af hoe het met de betrokkenheid op hun school staat. Daarom trekken we in november twee dagen naar Berlijn om de betrokkenheid te scannen. Uiteraard zijn wij zelf benieuwd welke parallellen en/of verschillen we kunnen zien met onderzoeken in België en wat wij daar als vormings- en onderzoekscentrum zelf uit kunnen leren. Ook hun uiteindelijk doel is, net als wij hier in Vlaanderen, met goed onderwijs maximale onderwijskansen creëren voor alle kinderen.

Ook in jouw school kunnen wij een betrokkenheidsonderzoek doen. Op één dag kunnen een zestal klassen gescand worden en heb je al een beeld van de aanpak die werkt, binnen kwaliteitsvol onderwijs op je school. Hierdoor wordt betrokkenheid het kompas dat we gebruiken om het effect van je aanpak op de ontwikkeling van kinderen te meten. Dat is de beste indicatie van wat daar aan belofte inzit voor die ontwikkeling. Vanuit de resultaten doen wij aanbevelingen om binnen de context waarin je bezig bent betrokkenheid te versterken. Dat werkt circulair. De kinderen worden krachtiger en geven jullie als team en jou als leerkracht ook energie om elke dag kwaliteitsvol onderwijs te garanderen. Gelukkige kinderen bij gelukkige leerkrachten binnen gelukkige teams. Misschien kan er binnen afzienbare tijd in *Klasse* dan opnieuw een artikel verschijnen rond het onderwijs in Vlaanderen en kunnen wij zeggen: "Ik denk dat onze kinderen gelukkiger zijn".

Een betrokkenheidsonderzoek in je eigen school?

De auteur van dit artikel, Ivan Van Gucht, doet in opdracht van CEGO dergelijke onderzoeken.

Neem gerust contact op via ivan.van.gucht@ppw.kuleuven.be of via 0474 277 177

Ivan Van Gucht – CEGO-medewerker

